

ROZDZIAŁ 7

O CHIŃSKICH KORZENIACH MODERNIZACJI JAPOŃSKIEGO PRAWA EPOKI *MEIJI* – SYSTEM PRAWNY OKRESU EDO

WPROWADZENIE

Hiroshi Oda i wielu innych badaczy, takich jak choćby Teruji Suzuki¹, za początek procesu modernizacji w Japonii uznają moment upadku Szogunatu Tokugawa, który rządził krajem przez dwa i pół wieku (1600-1868)². Proces modernizacji jest zaś rozumiany jako przejmowanie z Zachodu (Niemcy, Francja,

¹ T. Suzuki, *Proces modernizacji w Azji a tradycje kultury prawnej*, w: *Prawo Japońskie*, red. T. Suzuki, T. Karaś Warszawa 2008, s. 23.

² H. Oda, *Japanese Law*, New York 2011, s. 13.

Wielka Brytania, Stany Zjednoczone) instytucji społeczno-politycznych i prawnych, a także związanego z nimi sposobu myślenia³. Zauważyć należy, że jest to dość powszechny pogląd, podzielany również przez wielu innych badaczy⁴. Celem tego rozdziału jest jednak przedstawienie spojrzenia odmiennego, wskazującego na dość błędne lub zbyt płytkie założenia stawiane przez wyżej wymienionych autorów. Po pierwsze starać się będę udowodnić, że początek procesu modernizacji Japonii przypada na okres Edo (1600-1868), a po drugie, że dość szybka przemiana prawna i polityczna w Japonii epoki Meiji (1868-1912) była silnie związana z rozwojem i silnym wpływem prawa i chińskiego systemu politycznego na Kraj Kwitnącej Wiśni. W niniejszym rozdziale wykorzystano pozycje naukowe badaczy angielskich, amerykańskich, polskich, japońskich i chińskich, w celu jak najbardziej, jak najszerszego spojrzenia na omawiane zjawisko.

O PRAWIE CHIŃSKIM W JAPONII

Pogląd T. Suzuki podkreślający, że w Azji nie ma takich uniwersalnych korzeni kulturowych, jak chrześcijaństwo czy prawo rzymskie w Europie⁵, należy uznać na wstępie za błędny. Wspólnym elementem był konfucjanizm, który rozkwitł w Chinach i razem z legizmem stał się podstawą chińskiego systemu prawa, kształtując prawne i administracyjne struktury przyjęte przez Japonię, które znalazły naturalny dom w feudalnej strukturze średniowiecznego i wczesno-nowoczesnego społeczeństwa

³ T. Suzuki, *op. cit.*, s. 15.

⁴ Zob. J. Splisgart, *Przemiany ery Meiji (1868–1912). Modernizacja a formowanie się „nowej” tożsamości w Japonii*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2016, nr 10, s. 41-57; B. Martin, P. Wetzler, *The German Role in the Modernization of Japan — The Pitfall of Blind Acculturation*, „Oriens Extremus” 1990, vol. 33, no. 1, s. 77-88.

⁵ T. Suzuki, *op. cit.*, s. 23.

japońskiego⁶. Wybitny japoński historyk prawa, profesor Ryosuke Ishii, odstąpił od zwykłej periodyzacji dziejów Japonii stosowanej przez większość historyków i przedstawił użyteczną alternatywę, opartą na jego autorskim pomysle, że historyczny bieg rozwoju prawa w Japonii przebiega w sposób falowy⁷. W tym paradygmacie przepływ czasu historycznego przyjmuje się za serię fluktuacji, a jedną taką „falę” rozumie się jako pojedynczy okres. Każdy okres zawiera charakterystyczną cechę, która przypomina falę rozpoczynającą się w chwili, w której rozwinęła się ona w historii, środek fali, gdy osiąga ona swój szczyt i koniec, gdy zaczyna zanikać. Na tej podstawie Ishii dzieli japońską historię prawną na sześć okresów. Trzy z nich, okres Wieków Dawnych (603 n.e.-967 n.e.), Wieków Średnich (967-1467) i Nowożytność (1467-1858) były silnie uzależnione od chińskiego prawa⁸.

Podstawy tego zostały ustanowione w okresie Wieków Dawnych, kiedy Japonia była w dużej mierze „kulturowo zależna” od Chin, lecz chińska kultura, systemy polityczny i prawny miały mieć trwałe wpływy na Japonię jeszcze długo po ustaniu jakichkolwiek bezpośrednich wpływów. Dla przykładu, Arthur F. Wright podaje, że zapiski rozmów chińskiego cesarza Taizong’a z dynastii Tang (598-649 n.e.) z jego ministrami, były ulubioną lekturą, a także wzorem postępowania dla szoguna Tokugawy Ieyasu (1543-1616) ⁹.

Powszechnie znane jest przyjęcie przez Japonię w VII w. n. e. chińskiego systemu politycznego, a także prawnego, zwanego systemem *ritsuryō* (律令), gdzie *ritsu* oznaczało prawo

⁶ M. Dean, *Japanese Legal System*, London 2002, s. 56.

⁷ R. Ishii, *A History of Political Institutions in Japan*, Tokyo 1988.

⁸ M. Dean, *op. cit.*, s. 55.

⁹ A. Wright, *T'ang T'ai-tsung: The Man and the Persona*, in: *Essays on T'ang Society: The Interplay of Social, Political and Economical Forces*, eds J.C. Perry, B.L. Smith, Leiden 1976, s. 18.

karne, a *ryō* prawo publiczne¹⁰. Konfucjanizm jako ideologia państwowa stracił trochę na znaczeniu po IX w. n. e.¹¹, pozostając częścią systemu zasad etycznych *bushido* (武士道), jednak w przeciwieństwie do wcześniejszej epoki, nie był on już ślepo naśladowany¹². Powrócił on znów w feudalnym okresie Edo, kiedy to został uznany za państwową ideologię i dostarczył moralnych wartości, na których oparto hierarchiczne stosunki społeczne Japonii Tokugawów¹³. I choć teoretycznie wraz z upadkiem Szogunatu i restauracją Meiji prawo chiński ustąpiło pola prawu tzw. Państw Zachodu, to jednak wciąż pozostało swój ślad w japońskim porządku prawnym.

Współczesne prawo japońskie wielu autorów przyporządkowuje do tradycji prawa rzymskiego, jednak Rene David w monografii *Traité élémentaire de droit civil comparé* z 1950 r. podkreślił pochodzenie prawa japońskiego od prawa chińskiego jako jednej z pięciu wyodrębnionych przez niego rodzin prawnych¹⁴. Z kolei w 1968 r. Rene David i John Brierley w monografii *Major Legal Systems in the World Today* uznali, że transplantacja „nowoczesnego prawa” zachodniego może równie dobrze pozostać jedynie „okleiną” zewnętrznie okrywającą system prawny, za którą pozostaną utrwalone i zakorzenione w tradycji danego kręgu kulturowego sposoby myślenia i działania¹⁵. Również Yosiyuki Noda zauważył, że pomimo

¹⁰ Y. Noda, *Introduction to Japanese Law*, przeł. A. H. Angelo, Tokyo 1976, s. 22.

¹¹ *Ibidem*, s. 25.

¹² *Ibidem*, s. 30.

¹³ P. R. Luney, *Traditions and Foreign Influences: Systems of Law in China and Japan*, „Law and Contemporary Problems” 1989, vol 52, no. 2, s. 146.

¹⁴ R. David, *Traité élémentaire de droit civil compare*, Paris 1950, s. 388-389.

¹⁵ R. David, J. E. C. Brierley, *Major Legal Systems in the World today: An Introduction to the Comparative Study of Law*, London 1968, s. 20, 450-460.

modernizacji systemu prawnego i gospodarki, zmiana tradycyjnych zasad postępowania i sposobu myślenia wypracowanych w długiej historii kraju, które mają wyraźnie feudalny i konfucjański charakter, zajmie dużo czasu¹⁶.

DLACZEGO OKRES EDO JEST TAK ISTOTNY W HISTORII PRAWNEJ JAPONII?

Po przedstawieniu wstępnego zarysu wpływu chińskiego porządku prawnego na Japonię, warto odpowiedzieć na pytanie: Dlaczego właściwie okres Edo jest tak istotny w historii prawnej Japonii? Oraz jaki ma to związek z prawem chińskim?

Okres Edo, a zatem czasy panowania Tokugawy Ieyasu i jego następców to epoka reform, jednoczenia się Japonii i względnego pokoju. Jest to również czas izolacji i surowych praw, które regulowały życie społeczeństwa na bardzo wielu płaszczyznach. Przed przyjęciem prawa zachodniego w XIX wieku japoński system prawny ukształtował się pod wpływem dwóch głównych wpływów. Pierwszym był przytłaczający wpływ chińskiej tradycji prawnej, drugim był zaś feudalny, rdzenny i niezbędny porządek polityczny i społeczny Japonii¹⁷. Zasadnicza spójność tych wpływów w połączeniu z faktem, że Japonia zamknęła się na świat na ponad 200 lat, oznacza, że całkowicie obce idee i struktury zachodniego prawa i rządu, których Japonia musiała rozważyć przyjęcie w połowie XIX wieku, reprezentowały duże wyzwanie o niespotykanych dotąd rozmiarach¹⁸.

Z drugiej zaś strony warto zauważyć, że bez reform okresu Edo, jednoczących kraj i zmniejszających analfabetyzm wśród

¹⁶ Y. Noda, *op. cit.*, s. 8.

¹⁷ M. Dean, *op. cit.*, s. 56.

¹⁸ *Ibidem*.

ludności Japonii, osiągnięcie takich rezultatów jak za czasów restauracji Meiji byłoby znacznie utrudnione. W XVIII wieku stolica Japonii (Edo) przez pewien czas była największym miastem świata, a kraj mógł poszczycić się największą na świecie liczbę osób potrafiących czytać¹⁹. Istniejący system społeczno-gospodarczy Japonii schyłku epoki Edo był również dość dobrze rozwinięty²⁰. Na przykład gospodarka towarowo-pieniężna rozwinęła się do tego stopnia, że duży kapitał kupiecki i pożyczkowy miał w niej dominującą pozycję, co z kolei umożliwiło wprowadzenie nowoczesnego systemu bankowego²¹. Pod rządami szogunów z rodu Tokugawa rozwinął się też na szeroką skalę obrót gruntami, co umożliwiło w następnej epoce wprowadzenie nowoczesnego systemu własności gruntów, opartego na dorobku prawnym państw europejskich²².

Już nawet po upadku Szogunatu, w trakcie cesarskich reform rząd początkowo szukał modelu modernizacji w prawie chińskim²³. Pierwszy kodeks karny - *Shinritsu Kōryō* z 1870 r. Był przede wszystkim oparty na kodeksach *ritsuryō* (律令) z VII wieku, a także na prawie Ming i Qing w Chinach. System prawa karnego okresu Meiji do roku 1882 opierał się zatem wciąż na prawie chińskim²⁴. *Ritsuryō* (律令) i chińskie kodeksy okazały się jednak niewystarczające ze względów politycznych, bowiem Japonia dążyła wtedy do bycia narodem o równym statusie z krajami europejskimi, zarówno dyplomatycznie, jak i pod względem siły gospodarczej oraz militarnej²⁵.

¹⁹ K. G. Henshall, *A History of Japan: From Stone Age to Superpower*, Chippenham 2012, s. 3.

²⁰ H. Oda, *op. cit.*, s. 13-14.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*, s. 14.

²³ H. Oda, *op. cit.*, s. 18.

²⁴ R. H. Mitchell, *Janus-Faced Justice: Political Criminals in Imperial Japan*, Honolulu 1992, s. 3.

²⁵ H. Oda, *op. cit.*, s. 18.

TWORZENIE SIĘ HIERARCHII I NORM

Swoisty podział na pana i wasalą, który prawie zanikł w okresie wojny domowej poprzedzającej okres Edo, ponownie zaczął stawać się coraz wyraźniejszy pod rządami Toyotomięgo Hideyoshi, który przeprowadził najśłynniejsze *katanagari*, czyli „polowanie na miecze” w 1588 r.²⁶. Celem „polowań na miecze” było rozbicie ludność żyjącej na wsi, uniemożliwiającej jej tym samym możliwość wzniecenia buntu. Działania te w dużej mierze zakończyły się sukcesem, a do początku okresu Edo miecze były noszone tylko przez wojskową arystokrację jako symbol elitarnego statusu²⁷.

Kolejną ważną przemianą społeczną było ogłoszenie przez Tokugawę Ieyasu zbioru praw, który przypominał kodeks prawny wydany za czasów szogunatu Kamakura²⁸. Znane jako *Buke-shohatto*, przepisy te służyły zaostrzeniu kontroli szogunatu nad pokonanymi *daimyō*, czyli panami feudalnymi i miały na celu ustrukturyzowanie społecznej hierarchii Edo w sposób odpowiadający konfucjańskiemu ideałowi idealnego społeczeństwa²⁹. Ów kodeks okazał się bardzo skuteczny, ponieważ na trwałe w ciągu kolejnego stulecia wrósł w kulturę japońską, ugruntowując wprowadzone przez siebie zasady³⁰.

MECHANIZMY KONTROLI I RÓWNOWAGI

Sukces, a zarazem stabilność nowo powstałego systemu zapewniały stworzone mechanizmy kontroli i równowagi, i

²⁶ W. E. Deal, *Handbook to Life in Medieval and Early Modern Japan*, New York 2006, s. 104.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

to one właśnie przyczyniły się do utrzymania opracowanego przez szogunów z rodu Tokugawa systemu przez tak długi czas. Wykreowano te mechanizmy za pomoc stworzenia nawzajem kontrolujących się i hamujących organów. Ten system rządów był bardzo drogi w porównaniu z systemem rządów zastosowanym w Państwie Środka, chociaż system japoński powielał chiński system z IX w. n. e.³¹. *Daimyō* i samurajowie stanowili około 6,5% japońskiej populacji Szogunatu, a dla porównania w Chinach biurokracja, wojsko i arystokracja stanowiły jedynie 2% populacji³². Opłaty fiskalne stanowiły 20-25% japońskiego PKB w porównaniu do około 5% w Chinach³³. Był on jednak skuteczny, co spowodowało, że choć pomiędzy wysokimi urzędnikami *bakufu* knucie intryg przeciw sobie było czymś na porządku dziennym, to już próba zmywy przeciw szogunowi, by go zastąpić, była już zadaniem niezwykle trudnym, jeśli nie praktycznie niewykonalnym.

Mając na uwadze, że zarządca do spraw Finansów, zarządca miasta Edo i *ōmetsuke* składali meldunki Radzie Starszych, warto zauważyć, że zarządca do spraw Świątyń i Chramów podlegał już bezpośrednio szogunowi³⁴. Podobnie jak kasztelan drugiej najsilniejszej fortecy *bakufu*, czyli Osaki³⁵. Nawet Rada Starszych miała konkurencyjny organ, *wakadoshiyori*, czyli Niższą Radę Starszych, który również odpowiadał bezpośrednio przed szogunem, i którego kompetencje były skierowane w stosunku do wojskowego trzonu *bakufu*, czyli *hatamoto* (wyższa grupa

³¹ A. Maddison, *The World Economy, Two-in-One Edition, Volume 1: A Millennial Perspective, Volume 2: Historical Statistics*, New Delhi 2007, s. 254.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

³⁴ C. Steenstrup, *A History of Law in Japan until 1868*, 1996 Leiden, s. 116.

³⁵ *Ibidem*.

wasali) i *gokenin* (niższa grupa wasali)³⁶. *Wakadoshiyori* miała własną policję *metsuke*, aby kontrolować te grupy i mogła skutecznie powstrzymać Radę Starszych przed próbą dokonania przewrotu, ponieważ dowodziła oddziałami piechoty, uzbrojonymi w łuki, a z czasem coraz częściej w broń palną³⁷. Niższa Rada Starszych kontrolowała również instytucje *bakufu*, gdzie badano i zgłębiano istotne dla świata nauki książki, szczególnie książki naukowe z Zachodu, sprawowała również kontrolę nad instytucjami, w których nauczali uczeni konfucjańscy³⁸.

Rada Starszych, przedstawiciele *metsuke* i *ōmetsuke*, a także *san-bugyō*, tj. trzech zarządców, odpowiednio ds. Finansów, Świątyń i Chramów oraz miasta Edo, tworzyli Najwyższy Trybunał Sprawiedliwości, *Hyōjōsho*³⁹. Nie istniał zatem ścisły podział władzy na ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą, co w teorii oznaczałoby jego archaiczność⁴⁰. Jednak, jeśli spojrzymy na niego z perspektywy mechanizmów kontroli i równowagi, był to system nowocześniejszy, niż choćby ten, istniejący we Francji za czasów panowania Ludwika XV⁴¹. Szczególnie, że zgodnie z pojęciem „racjonalizacji” w rozumieniu jej przez Maxa Webera, możemy zauważyć, że w Japonii okresu Edo było bardzo niewiele urzędników, którym płacono za nic i nie było zbyt wielu godności czysto honorowych⁴².

Każdy *daimyō*, na swoim obszarze, starał się kopiować na mniejszą skalę główne założenia tego systemu⁴³. Dzięki umiejętności czytania, liczenia i ogólnego doświadczenia administracyjnego, które uzyskali samurajowie jako administratorzy, a także

³⁶ *Ibidem.*

³⁷ *Ibidem.*

³⁸ *Ibidem.*

³⁹ *Ibidem.*

⁴⁰ *Ibidem.*

⁴¹ *Ibidem.*

⁴² *Ibidem.*

⁴³ *Ibidem.*

dzięki temu, że było ich tak wielu w porównaniu z np. Chinami, które również miały doświadczenie administracyjne, stało się później możliwe przeprowadzenie skutecznie tak poważnych reform, jak te okresu Meiji⁴⁴.

PODSUMOWANIE

Ostatecznie wysoko rozwinięty system prawny Tokugawa nie był wystarczający, aby utrzymać porządek w szogunacie i utrzymać kraj razem. Zagraniczni kupcy i dyplomaci przedostali się do portów Japonii, zaczynając od komodora Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych Matthew Perry w 1853 roku, pozostawiając kraj mocno podzielony, jak zareagować na tę nagłą interakcję ze światem zewnętrznym. Mimo to, sukcesy wielu wydarzeń prawnych w okresie trwania szogunatu Tokugawa nie pozostały niezauważone, ponieważ przywódcy okresu Meiji przyjęli politykę okresu Edo i stworzyli na jej podstawach nowoczesny system prawny Japonii. Jako że system prawny okresu Edo był pod silnym wpływem prawa chińskiego, to właśnie w prawie chińskim należy szukać korzeni modernizacji okresu Meiji. Wyobrażenie przejścia przez Japończyków prawa niemieckiego i francuskiego, wyrzekając się przy tym całkowicie swojej tożsamości należy uznać za błędne. Bez chińskich korzeni systemu prawnego i politycznego być może późniejsza recepcja praw krajów Zachodu nie byłaby możliwa lub byłaby bardzo utrudniona.

Okres Edo ujedynocił Japonię pod względem prawnym, kulturowym, wprowadził hierarchię społeczną, która choć archaiczna i nie do końca przystająca do tamtych czasów utrwaliła w społeczeństwie szacunek do władzy państwowej i jej przedstawicieli w postaci administracji. Przyzwyczyił też Japończyków

⁴⁴ *Ibidem.*

do pewnej centralizacji władzy, która pozwoliła w okresie Meiji „wymienić” ośrodek władzy z osoby szoguna na cesarza. Dlatego też okres ten, jest bardzo istotnym punktem historii prawnej Japonii. Jest też przykładem bardzo dużego znaczenia i wpływu tradycji prawa chińskiego poza granicami Państwa Środka, co starałem się przedstawić w tym rozdziale.

BIBLIOGRAFIA

Cullen L. M., *A History of Japan, 1582–1941, Internal and External Worlds*, Cambridge 2003.

Dean M., *Japanese Legal System*, London 2002.

Deal W. E., *Handbook to Life in Medieval and Early Modern Japan*, New York 2006.

Essays on China's Legal Tradition, red. Cohen J. A., Edwards R. R., Chen F., Princeton 1980.

Haley J. O., *Law and Culture in China and Japan: A Framework for Analysis*, “Michigan Journal of International Law” 2006, vol. 27, Issue 3.

Henshall K. G., *A History of Japan: From Stone Age to Superpower*, Chippenham 2012.

Henshall K. G., *Historia Japonii*, Warszawa 2011.

Luney P. R., *Traditions and Foreign Influences: Systems of Law in China and Japan*, “Law and Contemporary Problems” 1989, vol 52, no. 2.

Martin B., Wetzler P., *The German Role in the Modernization of Japan - The Pitfall of Blind Acculturation*, "Oriens Extremus" 1990, vol. 33, no. 1.

Mitchell R. H., *Janus-Faced Justice: Political Criminals in Imperial Japan*, Honolulu 1992.

Nishiyama M., *Edo Culture: Daily Life and Diversions in Urban Japan, 1600-1868*, Honolulu 1997.

Noda Y., *Introduction to Japanese Law*, przekł. A. H. Angelo, Tokyo 1976.

Oda H., *Japanese Law*, New York 2011.

Splisgart J., *Przemiany ery Meiji (1868–1912). Modernizacja a formowanie się „nowej” tożsamości w Japonii*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2016, nr 10.

Steenstrup C., *A History of Law in Japan until 1868*, Leiden 1996.

Suzuki T., Karaś T., *Prawo Japońskie*, Warszawa 2008

Wren H. G., *The Legal System of Pre-Western Japan*, "Hastings Law Journal" 1968, vol 20, Issue 1.

Wright A., *T'ang T'ai-tsung: The Man and the Persona*, w: *Essays on T'ang Society: The Interplay of Social, Political and Economical Forces*, red. J.C. Perry, B.L. Smith, Leiden 1976.

